

Excellentie onderwijs.

In dit document zal ik na een korte definitie van het begrip excellentie en een beschrijving van het beta-excellentieproject een analyse geven wat excellentiebevordering voor leerlingen inhoudt en vervolgens hoe docenten zich tot excellente leraren kunnen ontwikkelen (als ze dat al niet zijn)..Tot slot zal ik een aantal aanbevelingen doen hoe als school met dit alles om te gaan. Dit document is uitdrukkelijk bedoeld als discussiestuk en is slechts mijn mening, die voor verbetering en/of verandering vatbaar is.

1. Excellentie, wat is dat?

Onder het begrip excellentie wordt meestal verstaan ergens goed tot uitmuntend in zijn. We kennen vele excellente voetballers, schaatsers, hockeyers, bestuurders, politici enzovoort. Hierbij denken we altijd aan de allerbesten en die noemen we excellent. Mijn probleem hierbij is, dat mensen die niet tot de absolute top horen dus niet excellent zouden kunnen zijn en dat stuit mij tegen de borst.

Mijn stelling is dat iedereen een bepaald talent heeft en daarin kan excelleren. Vandaar dat ik excellentie zou willen definiëren als:

Het hoogst haalbare bereiken binnen je eigen vermogens.

Voor onze school zou daaruit het volgende gelden:

1. Iedere leerling en elke docent heeft bepaalde talenten. Iedereen kan ergens in uitblinken.
2. Elke leerling en elke docent kan excelleren op zijn eigen niveau en binnen zijn eigen vermogens.
3. Het (vak)onderwijs en de begeleiding van leerlingen is gericht op het ontwikkelen van deze talenten binnen elke leerling op elk vlak. Dus niet alleen op cognitief gebied.
4. Het personeelsbeleid is gericht op de ontwikkeling van de specifieke talenten van het personeel op school.

2. Landelijk beleid.

Door het Ministerie zijn een aantal beleidsvoornemens geformuleerd. Uit deze formulering blijkt dat de definitie die gehanteerd wordt aansluit bij bovenstaande uitgangspunten. Bovendien stelt het Ministerie gelden beschikbaar om een en ander te realiseren door middel van de zogenaamde 'Prestatiebox'. In het 'Actieplan Scholen aan Zet' wordt dit als volgt geformuleerd:

In het integraal geformuleerd beleid zijn vijf hoofdthema's te onderscheiden, te weten: Excellentie, Bèta-/Techniek, Ambitieuze Schoolorganisatie (opbrengstgericht werken en professionalisering), Taal & Rekenen en Omgaan met verschillen (onderwijsinhoudelijke kant van passend onderwijs). Het beleid beoogt een integrale agenda uit te voeren, de verscheidenheid aan subsidiestromen en de verantwoordingslast in de uitvoering van de Actieplannen terug te brengen.

Om de scholen (financiële) ruimte te bieden de doelstellingen te realiseren introduceert het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap de zogenaamde „prestatiebox“. De prestatiebox is een variabele component bovenop de reguliere lumpsum financiering, en is bedoeld om tijdelijke beleidsprioriteiten te stimuleren. Alle scholen ontvangen extra middelen door middel van een prestatiebox. Op deze manier kunnen scholen (besturen) afhankelijk van de specifieke situatie zelf kiezen hoe zij de middelen, al dan niet in samenwerking met andere scholen in de regio, het meest effectief kunnen inzetten. Deze aanpak maakt het mogelijk onnodige bureaucratie en verantwoordingslasten te vermijden, maar is niet vrijblijvend.

Excellentie

“Beperk excellentie niet tot 20% beste leerlingen vwo”. Alom wordt bepleit om excellentie (met sneeuwbalwerking) ook op de andere onderwijstypes integraal op te pakken, met als specifiek aandachtspunt excellentie op de havo en het vmbo. Het expertiseprogramma Excellentie zal daarnaast moeten werken aan bewustwording en vaardigheden bij docenten en schoolleiders (in het professionalisering- en HRM-beleid) om te differentiëren. Hierin is het van belang dat excellentie ook onderdeel vormt van een integrale communicatie, waardoor de vorming van “eliteclubjes” wordt voorkomen. Verduidelijking vanuit het programmateam: Het programmadoel is bij 20% beste leerlingen van alle onderwijstypes tot betere prestaties te komen

3. Excellentiebevordering bij leerlingen.

In opdracht van het ministerie heeft de organisatie Youngworks (zie ook www.youngworks.nl) een onderzoek gedaan naar de verschillende houdingen en meningen over excellentie onder 1500 jongeren en daarbij 26 groepsgesprekken met deze jongeren gevoerd. Daarin kwamen een aantal bijzonderheden naar voren die op zich zelf geen verwondering zullen wekken:

1. Uitblinken is geaccepteerd binnen de populaire domeinen
2. Uitblinken in het onderwijs is minder geaccepteerd
3. Bèta-excellent staat nog verder van jongeren af
4. Excellentie begint bij motivatie (intrinsiek en extrinsiek)
5. Invloedrijke factoren zijn: onderwijs, docenten, beloning en competitie, peerpressure en ouders.

Uit dit onderzoek blijkt dat jongeren wat excelleren betreft onder te verdelen zijn in een viertal groepen. Deze onderverdeling is gemaakt door de antwoorden te categoriseren rond de onderstaande 7 punten:

- 1) Intrinsieke prestatiemotivatie:
in hoeverre is een jongere op zoek naar uitdaging en is hij/zij gemotiveerd om de beste te zijn/worden op een bepaald gebied?
- 2) Prestatie-Urgentie:
in welke mate wil een jongere nu presteren om in de toekomst succesvol te kunnen zijn?
- 3) Zesjescultuur:
hoeveel belang hecht een jongere aan het behalen van een hoog cijfer? Is hij/zij net zo tevreden met een zes als met een acht?
- 4) Toekomstbewustzijn:
hoe duidelijk is het beeld dat een jongere van de toekomst heeft?
- 5) Sociale Afremming:
in hoeverre wordt uitblinken afgekeurd door de sociale omgeving van de jongere?
- 6) Extrinsieke Prestatiemotivatie:
in hoeverre wil een jongere excelleren om een specifiek doel te bereiken?
- 7) Onderwijsuitdaging:
in welke mate wordt een jongere uitgedaagd tussen de schoolbanken?

Op grond hiervan heeft Youngworks het excellentiemodel ontwikkeld en er tegelijkertijd tips bij gegeven (door de jongeren zelf geformuleerd) hoe in het onderwijs hiermee om te gaan. Dit is als volgt weer te geven:

De zelfbewuste generalist (39%):

- brede interesse
- intrinsiek gemotiveerd
- duidelijk (toekomst)beeld

Tips:

- ondersteunen bij loopbaanoriëntatie en begeleiding

- hulp bij keuzes maken/focussen
- uitdaging: honoursprogramma, prijsvragen, olympiades
- extra activiteiten: opdrachten, extra lessen, vele mogelijkheden
- praktische informatie geven
- planmatige aanpak stimuleren

De gemakgerichte levensgenieter (34%)

- snel tevreden
- niet zo bezig met school en studie
- uitblinken niet belangrijk

Tips:

- ontdekken van talent – feedback geven op ontwikkeling van de eigen talenten
- breed onderwijsaanbod is noodzakelijk voor deze groep
- persoonlijke voordelen aangeven
- carrièremogelijkheden tonen
- rolmodellen als voorbeeld
- doelen stellen op korte en langere termijn (studie/beroep)

De berustende volger (16 %)

- vertrouwde omgeving belangrijk
- geen uitdaging
- geen behoefte aan uitblinken
- bang voor negatieve gevolgen en reacties met name uit de eigen omgeving

Tips:

- kleine stappen
- complimenteren
- positieve feedback
- dichtbij persoonlijke interesses/hobby's blijven
- succeservaringen delen
- directe leefwereld als mogelijkheid om te excelleren

De statusgerichte toekomstplanner(11%)

- duidelijk toekomstbeeld
- nu presteren
- competitief ingesteld
- status vormt belangrijke drijfveer

Tips:

- ontmoetingen: rolmodellen, gastlessen, alumni
- beloning stimuleert
- ruimte voor eigen initiatief/extra curriculaire activiteiten/ specialisatie
- competitie stimuleert
- podium bieden
- praktijkervaring op laten doen

Zie voor een nadere detaillering de publicatie: Het excellentiemodel (in het bezit van Max Borghols en Jan van Rossum) en de bijlagen bij dit document: ' Presentatie Masterclass Bèta en Excellentie', en 'Uitwerking Masterclasses Bèta en Excellentie'.

Voor het Ashram College geldt mijns inziens dat als we bezig gaan met excellentiebevordering bij alle leerlingen, we dan sterk rekening dienen te houden met bovenstaande karakterisering en bijbehorende tips.

4. Ontwikkeling van excellente leraren.

De Onderwijsraad pleit voor het identificeren en inzetten van excellente leraren binnen elke school als inspirerend voorbeeld, als rolmodel. Dit is om twee redenen van belang voor het onderwijs. Op de eerste plaats om het talent van leerlingen optimaal te benutten. Als excellente leraren hun eigen kwaliteiten verder kunnen ontwikkelen en die van collega's weten te bevorderen, komt dit ten goede aan de kwaliteit van het onderwijs en daarmee aan de prestaties van leerlingen. In de tweede plaats maakt het het onderwijs als werkomgeving aantrekkelijker. Als excellentie bij leraren wordt herkend en erkend, blijven topleerkrachten beter behouden voor het onderwijs en zullen anderen ook eerder tot dit vak worden aangetrokken, aldus de Onderwijsraad. Het kabinet wil onder andere via de prestatiebeloning de 5% beste leraren per school stimuleren tot verdere ontwikkeling van hun talenten. Immers bij de huidige gelijkheidscultuur in het onderwijs blijft de kwaliteit van veel leraren onderbenut. Op grond van deze beloning kunnen excellente leraren vrij geroosterd worden voor professionalisering van henzelf, van hun collega's, en voor innovatie.

Bovenstaand plan om excellentie te bevorderen, te erkennen en te waarderen via de prestatiebeloning strookt mijns inziens niet met de op pagina 1 geformuleerde uitgangspunten voor het Ashram College. Immers iedere docent heeft een bepaald talent en kan dus excelleren op dat vlak, waarbij er door mij van uit wordt gegaan dat die bepaalde docent met dat talent zichzelf ook wil ontwikkelen en daarin wil excelleren. Of dat voor iedere docent op onze school geldt, weet ik niet, maar ik hoop van wel.

De twee belangrijkste vlakken waar docenten op zouden moeten en kunnen excelleren zijn het geven van onderwijs en het begeleiden van de leerling als mentor en vakdocent. Excellentie op deze gebieden betekent in mijn ogen onderwijs en begeleiding van leerlingen verzorgen zodat zij zich als mens volwaardig kunnen ontwikkelen en hun talenten leren herkennen, erkennen en verder ontwikkelen. In eerdere documenten van mijn hand (Het bevorderen van verantwoordelijkheid van leerlingen voor hun eigen leerproces; Betekenisgevend onderwijs en de kracht van de talenten.) heb ik op zeer concrete wijze proberen aan te geven wat volgens mij excellent onderwijs en excellente begeleiding kunnen inhouden. Kort weg komt het neer op:

1. Onderwijs moet er voor leerlingen toe doen.
2. Onderwijs is gericht op het integreren in en creatief toepassen op maatschappelijke vraagstellingen van grondige kennis van concepten.
3. Onderwijs gaat over uitdagende en betekenisvolle vraagstellingen.
4. Kennis die leerlingen zich eigen maken is kennis die ze **zelf** ontdekten hebben en die gebruikt en toegepast wordt in deze betekenisvolle vraagstellingen.
5. Het persoonlijke ontwikkelingsproces van leerlingen staat centraal bij alle (onderwijs)activiteiten op school uitgaande van de uniciteit en authenticiteit van de leerling.
6. Begeleiding van leerlingen is erop gericht hen hun talenten te laten ontdekken, waarderen en verder te ontwikkelen binnen betekenisvolle leersituaties en vraagstellingen binnen en buiten het reguliere vakonderwijs en mentoraatprogramma.
7. De begeleiding van leerlingen is gericht op het individu en op de (peer)groep; bij de individuele begeleiding zijn persoonskenmerken, vaardigheden, cognitieve capaciteiten, toekomstidealen, inspiratiebronnen, interessegebieden en ervaringsgebieden de elementen waardoor de leerlingen hun talenten kunnen gaan ontdekken en ontwikkelen. Bij de groepbegeleiding gaat het vooral om aspecten als verantwoordelijkheid, respect, mededogen, leren van en met elkaar, en besluitvorming, handelingsbereidheid en uitvoering van genomen besluiten.
8. Leerlingen gaan van school af met een gedetailleerd antwoord op de vragen: wie ben ik, wat kan ik, wat weet en begrijp ik, wat vind ik, welke keuzes maak ik, wat wil ik en hoe en waarom handel ik.

In beide documenten staan ook voldoende concrete voorbeelden way docenten kunnen doen om hieraan te werken en excellent onderwijs te geven.

5. Het Projectplan Bèta en Excellentie Ashram College van juni 2011 en andere publicaties aangaande excellentie.

Het projectplan Bèta en Excellentie Ashram College van juni 2011.

Vanuit welke visie/motieven werkt de school aan het vergroten van het aandeel leerlingen dat kiest voor de bèta/techniek richtingen op de school zelf en als vervolgopleiding?

Het Ashram College wil instroom van leerlingen in een bètaprofiel en de uitstroom richting bètatechnische vervolgopleidingen vergroten om daarmee tegemoet te komen aan de grote technologische uitdagingen waar wij als maatschappij voor staan zoals duurzaamheid, voedsel veiligheid, hygiëne, armoede en technologische vooruitgang. We voeren niet voor niets de leus Ashram, thuis in de wereld. Daarmee geven wij aan dat wij onze leerlingen maatschappelijke verantwoordelijkheid mee willen geven ten einde een zinvolle bijdrage te kunnen leveren aan het oplossen van bovenstaande maatschappelijk problemen.

Hoe past specifieke aandacht voor de 20% beste leerlingen hier in?

Deze groep leerlingen zal uiteindelijk de meest verantwoordelijke en meest invloedrijke posities in de maatschappij gaan innemen, vandaar dat wij het belangrijk vinden deze groep extra te stimuleren hun kennis, inzichten, vaardigheden en attitudes te ontwikkelen en handvatten te geven het geleerde in concrete praktijksituaties toe te passen. Via gerichte acties en het verder uitwerken van de hierna genoemde good-practices willen wij deze groep nog meer dan voorheen proberen op te sporen en aan te zetten tot excellent leren.

Hoe past bèta en excellentie in het schoolprofiel?

Het Ashram College is bezig met het ontwikkelen van een nieuwe visie op onderwijs als basis voor het schoolplan van 2012 - 2016. In deze visie staat de leerling centraal, dat wil zeggen dat we ons onderwijs meer willen richten op de individuele leerling, meer maatwerk willen bieden en dat we de specifieke talenten die leerlingen hebben, willen aanspreken. Daarnaast vinden we het belangrijk dat leerlingen verantwoordelijkheid nemen in maatschappelijke probleemsituaties. We willen de buitenwereld in de school halen en de school, de leerlingen in contact brengen met de buitenwereld. 'Ashram, thuis in de wereld: een wereldschool', weerspiegelt deze visie.

Welke good practices heeft u op het gebied van excellentiebevordering? Specificeer waar mogelijk naar leerling, docent, schoolorganisatie en programma inhoud).

1. Pre-University Project: 19 leerlingen gedurende de laatste 6 jaren
2. LAPP-TOP: 42 leerlingen gedurende de laatste 6 jaren
3. Worldschool (PWS voor opdrachtgevers uit de derde wereld): 13 leerlingen uit 6 vwo gedurende de laatste 2 jaar.
4. Arbeids Ervarend Leren: een stageweek voor alle 6 vwo en veel 5 havo leerlingen in het kader van hun LOB-traject plus de stageweek voor alle VMBO leerlingen uit klas 4, ook in het kader van hun lobtraject en hun sectorwerkstuk.
5. Het LOB-traject in leerjaar 3 van vmbo, havo en vwo voor alle leerlingen.
6. De keuzeprogramma's in leerjaar 1 en 2 van het Ashram College: Artclass, Sportsclass, Mundo en De jonge onderzoeker
7. Het lesgeven van leerlingen uit de keuzeprogramma's van leerjaar 1 en leerlingen uit het vak O&D van het gymnasium aan leerlingen van groep 8 van de basisscholen in Alphen aan den Rijn en omgeving.
8. De profieldagen voor alle leerlingen in de bovenbouw van het havo en het vwo (3 maal per jaar) en activiteitendagen voor alle leerlingen in de onderbouw (4 maal per jaar).
9. Deelname aan World United Nations: elk jaar 15 leerlingen uit de bovenbouw havo en vwo.

10. Deelname aan landelijke debatwedstrijden: elk schooljaar verschillende teams uit havo en vwo bovenbouw.
11. Ashram Film Festival: opzetten, organiseren uitvoeren en evalueren van een filmfestival voor alle leerlingen van de school.
12. Organiseren en uitvoeren van een zelf geschreven en ontwikkelde musical: elke twee jaar door 10 docenten en 50 – 60 leerlingen
13. De vakken Spaans, Filosofie, Drama, BSM en Muziek als examenvakken.
14. Het creditsysteem bij LO in de bovenbouw: leerlingen kunnen een keuze maken uit meer dan 30 sporten gericht op de individuele interesses van het kind. Totaal zes verschillende soorten sporten. Doel: brug slaan naar sport buiten school.
15. De Ashram Profileringen (40 klokuren in de bovenbouw van de school buiten het lesprogramma om voor alle leerlingen). Tegenwoordig heet dat maatschappelijke stage. Deze AP-uren bestaan al sinds 1998 met veel succes en veel voldoening bij de leerlingen.
16. Standaard een zevende examenvak bij vmbo T op de nevenvestiging.
17. Samenwerking met de Theaterfabriek en de Metaalvakschool op de nevenvestiging.

Zoals uit bovenstaande teksten uit het projectplan te zien is zijn we als school zowel binnen als buiten het reguliere onderwijs behoorlijk actief om de talenten van leerlingen te benutten. Op het gebied van het benutten van de talenten van docenten staat er helemaal niets geformuleerd. Wat mij betreft dus een duidelijk ontwikkelingspunt, hopelijk in de richting van wat ik in het vorige hoofdstuk heb geformuleerd.

Andere publicaties.

Uit het Scholenoverleg rond het Pre University College van de Universiteit van Leiden komen de volgende punten aangaande excellentie op grond van wetenschappelijk onderzoek naar voren:

Over excellente vwo-leerlingen (weergave van onderzoek over excellente vwo-leerlingen door Klaas van Veen, projectleider Expertisecentrum Leren van Docenten)

Kenmerken van excellente vwo-leerlingen:

Excellent is breder dan hoogbegaafd, excellent binnen 1 of meer vakken, bovengemiddelde prestaties, bovengemiddelde analytische vaardigheden, groot concentratievermogen, vasthoudend, positief oordeel over eigen kunnen, excellent = intelligentie x motivatie x omgeving (=docent).

Didactische uitwerking in de praktijk:

versnelling, verrijking / verbreding, TTO, Leonardo, programma's universiteiten, en hoe in de klas?

Effectieve en excellente docent:

goede beheersing van vakinhoud en didactiek, goed lesgeven (variatie !)

Kenmerk excellente docent volgens de excellente leerlingen:

weet veel, kan goed vertellen en aantekeningen maken, daagt intellectueel uit

Didactiek volgens de excellente leerlingen

liever geen extra werk, goed verhaal, goede aantekeningen, structuur en tempo, uitdagende, goed opgebouwde opdrachten. Met andere woorden: excellente leerlingen willen intellectueel uitdagende didactiek en docenten met brede algemene ontwikkeling en beheersing van de vakinhoud.

P.S.1. Verrassende opmerking van de onderzoeker Klaas van Veen: leraren die de juiste leerlingen als excellent benoemen, worden door die leerlingen ook als excellente docenten

beschouwd. Wanneer een docent een bepaalde leerling niet als excellent bestempeld, wordt die ook door de leerling niet als excellent beschouwd (deze waardering weten ze niet van elkaar!)

P.S.2. Of bovenstaande conclusies ook voor havo en vmbo-leerlingen gelden wordt in deze publicatie niet vermeld. Onderzoek daarnaar is er nog (bijna) niet, althans niet bij mij bekend.

6. Conclusies.

Alles op een rijtje zettend kom ik voor mezelf tot de volgende conclusies. Als er aanvullingen, betere of andere conclusies te formuleren zijn dan hoor ik die graag. Ze zijn immers lang niet volledig en ook behoorlijk moeilijk concreet te verwoorden, vind ik. Ik doe echter een poging.

1. We moeten doen waar we goed in zijn en dat verbeteren: leerlingbegeleiding, LOB, keuzevakken in de onderbouw, profieldagen in de bovenbouw, extra vakken en bijzondere vakken in het rooster, buitenschoolse activiteiten, contacten met Universiteiten en andere maatschappelijke organisaties, die iets met het onderwijs willen en kunnen (Pre University, Worldschool, Theaterfabriek en Metaalvakschool).
2. Excellentie ook op havo en vmbo gaan ontwikkelen.
3. De geformuleerde uitgangspunten concreet gaan invullen binnen de vaklessen en mentorlessen door bijvoorbeeld:

Actiepunten met betrekking tot de leerlingen:

- Vaardigheidsonderwijs gaan geven (procedures leren, oefenen, zelfstandig toepassen)
- Samenstelling van groepen op basis van aanvullende kernkwaliteiten
- Leren reflecteren, bijvoorbeeld aangaande het functioneren van op bovenstaande wijze samengestelde groepen, op het (groeps)proces en op de kwaliteit van het geleverde product.
- Leerlingen **zelf**, al onderzoekend, zich concepten eigen laten maken binnen zinvolle en betekenisvolle concepten.
- Leerlingen gestructureerd na laten denken over hun persoonskenmerken, vaardigheden, cognitieve capaciteiten, toekomstidealen, inspiratiebronnen, interessegebieden en ervaringsgebieden
- Stimuleren vaker en meer mee te doen met Worldschool, MUN, Pre-University, Lapp-Top, musicals, AFF enz.
- ???

Actiepunten met betrekking tot docenten:

- Vaardigheidsonderwijs uitvoeren (voordoen, activeren, monitoren en beoordelen)
- Professionaliseren rond methodieken als Samenwerkend leren, Verhalend Ontwerpen, Probleem Gestuurd Onderwijs, Het Adviesbureau
- PWS begeleiden ihkv Worldschool
- Leren reflecteren rond eigen werkprocessen en producten
- Gesprekken voeren in mentoraat rond de persoonskenmerken, vaardigheden, cognitieve capaciteiten, toekomstidealen, inspiratiebronnen, interessegebieden en ervaringsgebieden van leerlingen en hen vandaar uit begeleiden naar goede keuzes onder andere mbt hun vervolgopleiding en hun latere beroep
- Didactisch repertoire van docenten via professionaliseringstrajecten uitbreiden
- Zinvolle, betekenisvolle en authentieke contexten met onderzoeksvragen leren ontwerpen, uitvoeren en evalueren
- Kwalitatief goede toetsen ontwerpen passend bij het gegeven onderwijs
- ????

5. Onderzoeken of we het excellentiemodel van Youngworks kunnen gebruiken bij het bevorderen van excellentie bij alle leerlingen.
6. Docenten helpen hun talenten te ontwikkelen en in te zetten op school, zodat we ook op dat vlak van en met elkaar gaan leren.
7. Docenten verder inhoudelijke en (vak)didactisch te professionaliseren, want onderwijsverandering en -verbetering vindt uitsluitend plaats via grondiger kennis van het leren van leerlingen en docenten en via een uitgebreider didactisch handelingsrepertoire van docenten. Het vormen van regionale leergemeenschappen van docenten kan een belangrijk hulpmiddel hierbij zijn.
8. Niet voortdurend zelf het wiel uitvinden, maar gebruik maken van de kennis en inzichten van andere scholen door ons te organiseren in samenwerkingsverbanden en/of regionale leergemeenschappen. Een ander voorbeeld is aan te sluiten bij bestaande verbanden zoals Worldschool, WON e.d.
9. Onderzoeken of we, en zo ja, hoe we WON-school kunnen worden.
10. ????

Jan van Rossum
19 januari 2012.